

DOSSIER/ INVASIEVE EXOTEN

Door LAURIEN HOLTJER/ Jarenlang was er vanuit de overheid weinig aandacht voor het schadelijke effect van invasieve exoten op de natuur. De eerste beleidsnota kwam pas in 2007 uit. Inmiddels is begin dit jaar het Team Invasieve Exoten opgericht, dat de opmars van buitenlandse soorten moet helpen tegengaan. Een bijzonder lastige klus. Want tegenhouden lijkt niet mogelijk, en bestrijden lukt vaak evenmin. Maar het begint bij het vaststellen welke soorten het stempel 'invasieve exoot' zouden moeten krijgen.

> Als we constateren dat een soort ons land is binnengekomen, is het vaak al te laat <

> Het totale aantal uitheemse diersoorten in Nederland is sinds 1900 meer dan verdubbeld en neemt vooral de laatste twintig jaar hard toe. De meeste van deze exoten weten niet of nauwelijks te overleven in hun nieuwe omgeving. Enkele soorten breiden zich echter in rap tempo uit. Wanneer een soort zich explosief vermeerdert en een bedreiging vormt voor inheemse dieren en planten wordt in de regel gesproken van een invasieve exoot. Overigens zijn die criteria in de praktijk niet zo hard als het lijkt.

Invasieve exoten worden wereldwijd gezien als de op één na grootste bedreiging voor de biodiversiteit. Ze verstoren volledige ecosystemen, eten inheemse dieren of planten op, infecteren ze met een meegekomen virus of concurreren ze weg. Ook bestaat er een kans op vermenging van genen, waardoor kenmerken van inheemse soorten langzaam verdwijnen.

'Helaas is er geen goed overzicht van alle invasieve exoten in Nederland', laat Wiebe Lammers, van het dit jaar opgerichte Team Invasieve Exoten (TIE) weten. Dit kersverse team bij de Plantenziektenkundige Dienst is door het ministerie van LNV ingesteld om schadelijke exoten beter te kunnen bestrijden.

Hiermee geeft de overheid invulling aan de internationale afspraken die zijn vastgelegd in de Convention on Biological Diversity.

'De Rijksoverheid kijkt daarbij alleen naar soorten die recent Nederland zijn binnengekomen', vertelt Ton Rotteveel van de werkgroep exoten van het Necov. 'Soorten die bijvoorbeeld honderd jaar geleden zijn geïntroduceerd en zich hebben gevestigd, vallen officieel buiten het beleid.'

Dit betekent dat de plaagvormende Amerikaanse vogelkers geen aandacht van de rijksoverheid krijgt omdat hij al volledig is ingeburgerd. Evenals de reuzenberenklauw, die in de 19e

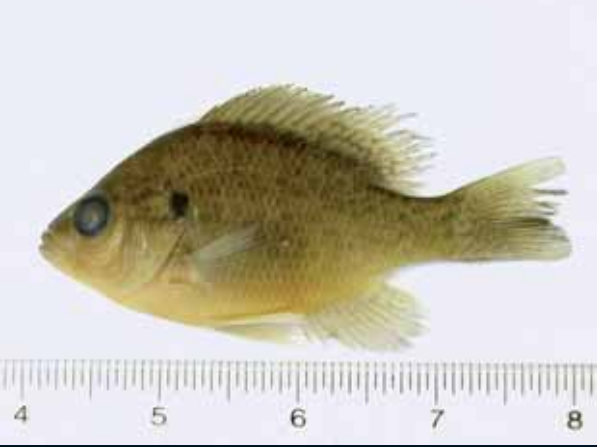
eeuw als tuinplant naar Nederland is gehaald en zich sindsdien door heel Nederland heeft verspreid. 'Beheerders bestrijden de planten wel, en dat juichen we ook toe', zegt Rotteveel. 'Maar dit is niet centraal geregeld vanuit de overheid en bovendien niet gericht op uitroeiing.'

PREVENTIE

Met de instelling van het Team Invasieve Exoten wil de overheid beter georganiseerd de opmars van buitenlandse soorten tegengaan. Het team geeft onderbouwd advies over de mogelijke schade die invasieve exoten kunnen toebrengen en over de mogelijkheden om dat te voorkomen. LNV richt zich primair op acties die voorkómen dat nieuwe invasieve exoten zich vestigen in de natuur.

'Preventie is het toverwoord', zegt Bart van Tooren van Natuurmonumenten. 'Want als we constateren dat een soort ons land is binnengekomen, is het vaak al te laat. Kijk naar de Japanse oester. Ingrijpen is niet meer denkbaar.' De overheid realiseert zich dat preventie cruciaal, maar praktisch gezien lastig is. Een belangrijke taak van het Team Invasieve Exoten is daarom het tijdig signaleren van nieuwe soorten, om te voorkomen dat ze kans krijgen zich explosief te verspreiden.

Omdat de soortenverspreiding niet helemaal tegen te houden is voorspellen internationale deskundigen ook een steeds grotere toename van invasieve exoten. Niet alleen door de globalisering, maar ook doordat ecosystemen onder druk staan door verstoringen als gevolg van klimaatverandering, verrijking van de natuur met stikstof en versnippering. 'De meest waardevolle stukken natuur, zoals de duinen, laagveengebieden en heide, hebben tot op heden weinig last van invasieve exoten. Het zijn vooral de dynamische en minder stabiele ecosystemen, zoals watersystemen en ruderaal gebieden, die kwets-

Zonnebaars
Grijze eekhoorn
Muskusrat
Rosse stekelstaart

INVASIEVE EXOTEN

FLORA

Veel van de problematische exoten zijn planten. Volgens gegevens van het Nationaal Herbarium Nederland zijn er zeker 233 buitenlandse plantensoorten Nederland ingevoerd. Daarmee bestaat de Nederlandse flora voor zestien procent uit exoten.

De Japanse duizendknoop is een duidelijk invasieve exoot: hij groeit buitengewoon snel en woekert langs wegen, spoorwegen op braakliggende gronden en in bossen. Hij vormt dichte, ondoordringbare groepen, waardoor hij lokaal andere plantensoorten verdringt. Bestrijding van deze plant is zeer lastig.

MOSSEN

Het meest bekende voorbeeld is grijs kronkelsteeltje, die zich sinds de eerste melding in 1961 inmiddels overal in het land heeft gevestigd en in heide en stuifzanden andere soorten verdrukt. Daarnaast breidt gaaf kantmos zich steeds verder uit. Verder is er nog geelsteeltje dat inmiddels overal in Nederland voorkomt, maar geen andere soorten verdringt.

WATERPLANTEN

'Vooral de zorg om invasieve waterplanten is groot', zegt Ton Rotteveel van de werkgroep exoten. Waterschappen hebben hun handen vol aan de bestrijding van grote waternavel, kleine watertennisbloem en een tiental andere invasieve waterplanten. Binnenwateren groeien dicht en belemmeren zo de doorstroming. Daarnaast dreigen inheemse waterorganismen verdrukt te worden. De invasieve waterplanten zijn in veel gevallen als vijverplant naar Nederland gehaald. De Plantenziektkundige Dienst werkt momenteel aan een convenant met het bedrijfsleven om de handel van bepaalde waterplanten te verbieden.

ZONNEBAARS

Ook diersoorten in het water vormen een groot probleem, zoals de zonnebaars. Deze vis komt van oorsprong uit Noord-Amerika, maar is populair als vijvervis en wordt verkocht in tuincentra.

De zonnebaars heeft zich weten te verspreiden doordat consumenten nakomelingen hebben uitgezet. Vaak gebeurt dit met de beste bedoelingen, maar RAVON laat weten dat de vissoort 'een ware slachting aanricht onder de amfibieën en onder de ongewervelde dieren zoals libellen'.

Een ander deel van de invasieve waterorganismen is meegelift op scheepswanden of met het ballastwater van de schepen, of vindt zijn weg door aanleg van kanalen tussen grote rivieren.

RIVIERKREEFT

Tot de 20e eeuw kwam de Europese rivierkreeft nog veelvuldig voor in Maas, Rijn en IJssel. Daarna namen de aantallen in rap tempo af. Nu komt de soort nog maar op één plek voor in Nederland, in een vijver op het landgoed Warnsborn bij Arnhem. De oorzaak van de achteruitgang is een dodelijke schimmelinfectie die is meegekomen met een Amerikaanse rivierkreeft.

VLOKREEFTEN EN GARNALEN

Door de aanleg van het Main-Donaukanaal is de Rijn inmiddels overbevolkt met nieuwe soorten. Onderzoek van het RIZA toont aan dat meer dan 85 procent van de aangetroffen organismen in het water uitheems is. Tot 1996 waren vooral de Noord-Amerikaanse tiggervlokkreeft en de Kaspische slijkgarnaal zeer dominant. Deze soorten zijn sindsdien sterk afgenomen door de komst van twee andere invasieve exoten, de waterpissebed en de Kaspische vlokkreeft.

ZOOGDIEREN

Het Team Invasieve Exoten houdt een aantal zoogdieren scherp in de gaten. Zo heeft het TIE in januari van dit jaar Zoogdierverseniging VZZ de opdracht gegeven om de populaties van de Pallas eekhoorn voor Nederland in kaart te brengen. Deze eekhoorn komt uit China en vormt een mogelijke bedreiging voor de inheemse rode eekhoorn.

Ook de grijze eekhoorn wordt in de gaten gehouden. Hij komt van oorsprong uit Noord-Amerika en wordt in veel landen verhandeld, waaronder Nederland. 'In Groot-Brittannië verdringt hij massaal de rode eekhoorn', zegt Wiebe Lammers van het exotenteam. Dat komt onder ander doordat de grijze eekhoorn het parapokkenvirus bij zich draagt. Hij is er zelf ongevoelig voor, maar de rode eekhoorn kan eraan overlijden.

VOGELS

Er zijn maar weinig vogelxoten die bewezen schade toebrengen aan de Nederlandse avifauna. Toch heeft SOVON Nederland er wel een aantal op de lijst van invasieve exoten gezet. Met name de grote Canadese gans, Nijlgans en halsbandparkiet hebben in een relatief korte tijd omvangrijke populaties kunnen vormen. En in oktober 2008 riep minister Verburg provincies op om de exotische rosse stekelstaart te bestrijden. Deze Noord-Amerikaanse

eend is halverwege de vorige eeuw naar Engeland gehaald als siereend. In Spanje mengt de soort zich met de beschermde witkopeend. Dit kan er op de lange termijn toe leiden dat de witkopeend uitsterft. Ook in Nederland zijn nu rosse stekelstaarten gesignaleerd.

KEVERS

De eerste exoten die werden bestreden waren de insecten die schade toebrachten aan de landbouwsector. Een bekend voorbeeld is de Noord-Amerikaanse coloradokever, die aardappelplanten aantast. Meer en meer dringt nu door dat de invasieve exoten ook een bedreiging vormen voor de natuur. Bijvoorbeeld verschillende snuitkevers, die vitale delen van bepaalde planten opvreten, ondermeer van de liguster en laurierkers.

NACHTVLINDERS

Onder de nachtvlinders zijn enkele beruchte voorbeelden van invasieve exoten, zoals de paardenkastanjemineermot, die zich sinds 1998 in rap tempo over Nederland heeft uitgebreid, en zeer schadelijk is voor de paardenkastanje vanwege de minerende levenswijze van de larven. Een probleem voor deze en enkele andere schadelijke nachtvlinders is dat hij geen natuurlijke vijanden heeft.

> Volgens recente schattingen bereikt iedere drie weken één nieuwe soort de Europese wateren <

baar zijn omdat exoten daar meer kans krijgen zich te vestigen', waarschuwt Van Tooren. Alterra meldt al in 2007 dat volgens recente schattingen iedere drie weken één nieuwe soort de Europese wateren bereikt. De afgelopen vijf jaar is het aantal soorten waterkreeften verdubbeld, waarvan veel zich explosief hebben uitgebreid, ten koste van inheemse soorten.

BESTRIJDING

Bestrijden blijft dan ook even belangrijk. Het onderzoeksbureau Research voor Beleid heeft vorig jaar met Bureau Waardenburg onderzocht hoe de overheid de bestrijding van invasieve exoten het beste kan aansturen. Op basis van eerdere ervaringen met schadelijke soorten concluderen ze dat een effectieve bestrijding afhangt van twee basisvereisten: alle relevante partijen moeten zich inzetten – als één terreinbeheerder niet meedoet, zal de ziekte of plaag zich blijven verspreiden – en de bestrijding moet permanent zijn.

In de praktijk blijkt het soms lastig om te voldoen aan deze twee eisen, mede door een gebrek aan – eenduidige – kennis. Vaak is niet duidelijk hoe een soort het beste aangepakt kan worden, blijken beheerders de soort niet te herkennen, of zien sommige partijen de nieuwkomer niet als een bedreiging voor de natuur. De bestrijding van exoten loopt ook spaak vanwege de hoge kosten. Onderzoekers hebben in 2005 geschat

dat Nederland jaarlijks 1,3 miljard euro kwijt is aan de bestrijding en het herstel van de schade die invasieve exoten aanrichten. Een bekende kostenpost is de muskusrat, die honderd jaar geleden voor zijn bont naar Nederland is gehaald. Volgens het onderzoek van Bureau Waardenburg en Research voor Beleid hapert de bestrijding van exoten ook door de vraag wie voor de kosten moet opdraaien. Partijen die weinig last hebben van schade zullen in ieder geval niet snel hoge kosten willen maken om een soort aan te pakken. <

Literatuur:

Bal, D. **Een overzicht van invasieve exoten in de soortgroepen Zoogdieren, Vogels, Reptielen, Amfibieën, Dagvlinders, Libellen en Mossen.** Expertisecentrum LNV. 2004

Bal, D. **Een overzicht van invasieve exoten in de soortgroepen Mijten, Spinnen, Hooiwagens, Pissebedden, Tweevleugeligen, Vliesvleugeligen, Waaivleugeligen, Kevers, Nachtvinders, Kokerjuffers, Schorpioenvliegen, Netvleugeligen, Wantsen, plantenluizen en cicaden, Stofluizen, Sprinkhanen en krekels, Haften, Duizendpoten**

en Miljoenpoten. Expertisecentrum LNV. 2004b
Kleijn, M.M. de, et al. Bestrijding van invasieve exoten. Onderzoek naar het sturingsinstrumentarium. Eindrapport. Een onderzoek in opdracht van het ministerie van LNV en het Bosschap. Projectnummer: B3381. 2008

Ministerie LNV. **Beleidsnota Invasieve Soorten.** 2007

Weijden, W.J. van der, R. Leeuwis en P. Bol. **Biologische globalisering. Omvang, oorzaken, gevolgen, handelingsperspectieven.** Achtergronddocument voor de Beleidsnota Invasieve Soorten van het ministerie van LNV. CLM, Milieu en Natuurplanbureau en TU Delft. Culemborg. 2005

Piero Genovesi, et al. **Handbook of alien mammals of Europe,** Springer Netherlands. 2009

Grote waternevel
Japanse duizendknoop
Kleine Waterteunisbloem
Grijs kronkelsteeltje

Invasieve zoogdieren	Schadelijk effect	Bestrijding
Amerikaanse nerts	Onduidelijk	Bejaging, voorkómen van ontsnapping
Beverrat	Oogstschade en kale oevers	Bejaging Opruimen van oogstafval
Muntjak	In Engeland beduidende schade aan bosvegetatie	Bejaging, voorkómen van ontsnapping
Muskusrat	Grote schade aan waterkeringen	Bejaging met klemmen en vangkooien
Siberische grondeekhoorn	In België sterk vermenigvuldigend, geen negatieve effecten	nvt
Wasbeer	Concurrent van das en vos	Bejaging